

DÜSKEF

DİCLE ÜNİVERSİTESİ SEZÂİ KARAKOÇ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Araştırma Makalesi

Received / Başvuru: 03.12.2025

Accepted / Kabul: 23 Mart 2026

SIHHAT Ü MARAZ'DA ALEGORİK DEVLET YÖNETİMİ ALLEGORICAL STATE ADMINISTRATION IN HEALTH AND DISEASE

Saadet KARAKÖSE*

Öz

Sıhhat ü Maraz, Fuzûlî'nin insan sağlığı hakkında yazdığı alegorik mesnevisidir. Mesnevide Vücut ülke, organlar ülkenin şehirleri, Ruh devlet başkanı, Mizac Ruh'un eşi, Ahlat (dört sıvı) Mizac'a bağlı kuruluşlardır. Ülkenin başkenti Gönül şehridir. Bu şehirde Umid, Havf, Gam, Adavet, Mehabbet ve Ferah tabiatlarına uygun icraatları olan kimselerdir. Menfi icraata sahip olan Havf, Gam, Adavet şehirden sürülür. Düşman tavırlı bu üç sürgün içeriden Ahlat ile işbirliği ederek Sıhhat'e savaş açarlar. Akıl, Perhiz'i göreve getirir ve düşmanları püskürtür. Maraz, Za'f ile ittifak edip yeniden saldırır. Mizac Ahlat ile barış yapar ve birlikte savaşı kazanırlar. Ruh bundan sonra kendine çeki düzen verir. Hüsn, Muhabbet ve Aşk'la tanışır; barışı temin eder. Bu eserde yer alan vücut ülkesinde sağlık yönetimi, vatanda sağlıklı yönetimle eşdeğerdir. Beden ülkesi onun mikro temsilidir.

Anahtar kelimeler: Beden ülkesi, Ruh, Mizac, Maraz, Perhiz, Hüsn, Aşk.

Abstract

Sıhhat ü Maraz (Health and Disease) is Fuzuli's allegorical masnavi about human health. In the masnavi, the body is the country, the organs are the cities of the country, the Spirit is the head of state, Nature is the Spirit's consort, and the four humors (humanities) are institutions affiliated with Nature. The capital of the country is the city of Heart. In this city, Hope, Fear, Sorrow, Enmity, Love, and Ferah are those who act in accordance with their nature. Fear, Sorrow, and Enmity, who possess negative acts, are exiled from the city. These three hostile exiles collaborate with the Spirit from within to wage war on Sıhhat. Reason appoints Diet and repulses the enemies. Disease allies with Weakness and attacks again. Nature makes peace with the Spirit, and together they win the war. The Spirit then pulls itself together. It encounters Beauty, Love, and Affection, and establishes peace. In this work, health management in the realm of the body is equivalent to healthy management in the homeland. The realm of the body is its micro-representation.

Keywords: Realm of the body, Spirit, Temperament, Sickness, Diet, Beauty, Love.

* Prof. Dr. Pamukkale Ün. İ.T.B. Fak. saadetk@pau.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-8784-1149>

Giriş

Sıhhat ü Maraz'da alegorik olarak insan bedeni bir ülkedir. Orada vücuda bağlı organlar, ülkede devlete bağlı kurumlar vardır. Bir organın hastalığı bütün vücudu etkiler; bir kurumdaki yozlaşma da tüm ülkeyi etkiler. Beynin hastalığı tüm organlara yayılır; baştan gelen yozlaşma tüm birimlere dağılır. İnsan beden ve ruh sağlığını kurumakla ne kadar mükellefse, vatanını korumakla da o kadar sorumludur. Gerek fizyolojik gerek psikolojik olarak vücut, vatanın bir mikro modelidir. Ruh, yönetici, devlet başkanıdır. Mizaç, yönetim biçimidir. Mizacın emri altındaki çâr Ahlat, beden ülkesinin çalışıp üretenleridir: işçi, memur, çiftçi, zanaatkâr sınıfı.

Devlet metaforunda ruhun yönetici oluşu genel olarak kabul görmüş bir değerdir. Platon, *Devlet*'inde beden yönetimini de ülke yönetimini de ruha verir. Onun ideler devleti her durumu gözden geçirir ve ölümsüz olan ruha, ebedi devlet kurma yönetme görevi verir. Fuzuli bu noktada Platon'dan veya Sokrates'ten etkilenmiş olabilir: “-Ruhun da başka hiçbir şeyi yerine getiremeyeceği, sadece onunla gerçekleştirebileceği kendine özgü bir görevi yok mudur? Mesela, gözetmek, yönetmek, danışmanlık yapmak vb. ruhun kendine özgü görevleri değil midir? Bu görevleri ruhtan başka bir varlığa atfedip onun görevleri olarak ilan edemeyiz; değil mi?

-Evet, başka hiçbir şeye mal edilemez bu görevler.

- O zaman kötü bir ruh, kötü bir yönetici ve bakıcı; iyi bir ruh da iyi bir yönetici olur; değil mi?

-Evet, böyle olmak durumunda. Adilliğin (hakseverliğin, dürüstlüğün) ruhun becerisi ve yeteneğini oluştururken tersinin onun yetenekten yoksunluğunun belirtisi, onun zafiyeti olduğu konusunda anlaşmıştık” (Platon, 2005:55).

Hikâyenin ana kahramanı Ruh'tur. Ceberut âleminde doğmuş olan Ruh, bir gün seyre çıkar. Beden adlı bir ülkeyi keşfedip buraya yerleşmeye karar verir. Ruhun bedene yerleşmesi başlangıçtır. Bir insan bedeninin dünyaya gelmesi, doğumu ve alegorik olarak bir devletin kuruluşudur. Vücut işleyişiyle devlet yönetimi her açıdan birbirine benzer. Her ikisi de akıl, kudret ve siyaset gerektirir.

Ruh adlı yaratılışı ve tabiatı temiz, bütün faziletleri haiz birisi vardı. Doğduğu yer Ceberut âlemi, konuştuğu yer Lahut fezası†ydı. Bir gün başına sefer havası düştü. Nasut âlemi‡ne ayak bastı. Beden adlı bir ülke gördü ki yedi iklim o ülkenin yedi uzvundan ibaretti, O geçimi bol ülkede müşterek olarak dört kardeş hüküm sürüyordu: Birincisi Kan, İkincisi Saфра, üçüncüsü Balgam, dördüncüsü Sevdâ idi. Birbirlerine muhalif oldukları halde eşsiz, örneksiz bir surette birleşmişlerdi. O dört iş bilir hâkimin ihtimamıyla o ülkede dört nehir akmaktaydı ki o nehirlerin faydalarından bir âlem ma'mur oluyordu. Nehirler acı, ekşi, tatlı ve tuzluydu. Onlardan da dört hasiyet: Yübuset, rutubet, hararet ve bürudet husule geliyordu. O dört güzel tabiat, Mizac adlı bir kızın idaresine tabi ve tasarrufu altında bulunuyordu..(s.21-22).*

Beden ülkesi

* Ceberut âlemi, mülk ve melekût, diğer bir deyimle şehadet ve gayb, yani maddi ve manevi âlemlerin arasında bulunan orta âlem (Uludağ,1999:113).

† Lahut fezası, eşyaya sirayet eden bir hayat olup bunun mahalli nasuttur. Saf vahdete de lahut denir (Uludağ,1999:331).

‡ . Nasut âlemi: Hakka ve insanın ilahi yönüne Lâhut, halka ve insanın maddi yönüne denir (Uludağ,1999:400).

Ruh, yerleştiği Beden ülkesini tanıyor. Burada bedeninin işleyişi, organların görevleri anlatılıyor. Özellikle “*Beden adlı bir ülke gördü ki yedi iklim o ülkenin yedi uzvundan ibaretti*” cümlesinden bu ülkenin bizzat dünya oluşu, yedi iklimin yedi uzvundan da yedi kıta kastediliyor. Burada coğrafi tanımla nehre benzetilen çâr Ahlat, dört hılt adı verilen ve sağlıklı bir insanda dengede olması gereken dört sıvı, vücutta farklı işlevler üstlenen salgılardır: “*İnsan bedenindeki hastalıklar da bu dört sıvıya göre oluşmaktadır. Sevdâ, aklî ve psikolojik rahatsızlıklara yol açmakta, kan hastalıkları kanın azalıp artmasından ortaya çıkmakta, karaciğer-öddeki safrânın çokluğundan karaciğer ve böbrek hastalıkları çıkmakta, balgamın dengesizliği de istiska (karında su toplanması) vb. hastalıklara yol açmaktadır. İlkbaharda kan, yazda safrâ, sonbaharda sevdâ, kışta da balgam harekete geçmektedir. Bu sıvıların insanların karakterlerini de etkilediğinin düşünülmesi safrâvî (colérique), sevdâvî (mélancolique), demevî (saanguin), balgamî (flegmatique) şeklinde psikolojik tiplerle ve mahrûr (kan sıcak tabiatlı), mebrûd (safrâ soğuk tabiatlı), yâbis (sevdâ kuru tabiatlı), mertûb (balgam yağ tabiatlı) şeklinde dört niteliğe dayalı karakter tasniflerine yol açmıştır* (Eliaçık, 2010, 130-131).

Ruh, Beden ülkesini beğendi. Mizaca ülfete gönül verdi. O iki kutludan (erkek ve kadın) Sıhhat adlı bir oğlan doğdu ki güzellikte dünyada nadirdi. Sıhhatin vücuduyla Ruhun gönlü hoş oldu: ona çok temayül göstermekteydi, (s.22).

Dimağ kalesi, ciğer şehri

“*Ruh, Dimağ kal’asını seyredip oradaki memurlara ihsan ve iltifatlarda bulunarak donup Ciğer şehrine yol uğrattı. O şehri, gönlün gayet beğeneceği bir şehir olarak gördü. O diyarın sahasında sekiz kişi, sekiz hizmette irade ve ihtiyar sahibiydi* (s.23). Burada iç organlar ve görevleri tanıtılıyor. Dimağ, kale ve ciğer şehir olarak tasvir edilmiş. Diğer sekiz organ da şehir içinde farklı görevler icra eden kurumlardır.

Gönül şehri

Ruhun şimdiki durağı, yönetim merkezi, yani başkent olan gönül şehridir. Burada bulunan Umid-Havf, Mehabbet-Adavet ve Ferah-Gam adlı kişiler, zıddıyla kaim olan, birbirini tamamlayan ve tanımlayan duygulardır. Devlet teşekkülü açısından da müspet veya menfi, farklı görüşlere sahip teba, yani halktır. Menfi addedilen Hayf, Gam, Adavet şehirden sürülür:

Ruh, Ciğer mülkünün tamamıyla ve adam akıllı gezip oradan Gönül şehrine geçti. Gönlün süslü ve bütün şehirlerden daha büyük bir şehir olduğunu gördü. Orada altı kişi menzil kurup ikamet etmekteydi. Birincisi dileyeni murad konağına eriştiren Ümid, İkincisi adamı ihanet tuzağından kurtaran Korku, üçüncüsü ülfet silsilesini tahrik eden Mehabbet, dördüncüsü gayret asarına mazhar Düşmanlık, beşincisi neş’enin menşei olan Ferah, altıncısı bilgisizliği te’deb eden Gamdı. Ruha Gönül şehri hoş ve bütün şehirlerden daha iyi geldi, imarına gönül kodu ve kendisine makarri saltanat ittihaz etti. O şehri imara ve bozukluğunu gidermeğe gayret ve ikdam edip erbabı sefadan olan Ümid, Ferah ve Mehabbeti harimi sohbetine idhal, mahzı cefa olan Düşmanlık, Korku ve Gamı Sıhhat vasıtasile Gönül şehrinden nefy ve icla eyledi. Zamanın o üç müfsidi, kinli günülle cihanda avare olup Beden ülkesinden çıktılar (s.24).

Gönül şehrinde ikamet eden altı kişi, Ümit-Korku, Muhabbet-Düşmanlık, Gam-Ferah, gönülde hâkim olan ve zıddıyla dengede bulunması gereken duygulardır. Korkuyu yok etmek, mesnetsiz aşırı güvenle herhangi bir tehlikeye karşı tedbir almayı ihmal etmektir. Düşmanlığı yok etmek, bir saldırıya karşı hazırlıksız yakalanmak; gamı yok etmek, duyarsızlıkla gaflete gömülmektir. Gönül ülkesinden bu üç menfi duygunun kovulması, duyarsızlık, tembellik, gaflet ve dalalete yol açar. Bu menfi duygular muhalefet görevi yaparak, eksik ve yanlışları ikaz etmekle, yönetimi harekete geçirmektedir. Adeta denetleyici konumundadırlar.

1. Rehavet, zevk ü safa, kayıtsızlık

Bezm ü rezm, hakanların en belirgin sosyal iki yönüdür. Hakan savaşta askerleriyle segirdim salar; barışta sanatçılarla sohbet eder. Bezm aslında gayr-ı resmi bir divandır. Aş u tarab eşliğinde sohbetir, bezmin esası.

Ruh bir gün meclis kurdu ve ülkenin hünerlilerini huzuruna çağırttı. Sevdâ, misk elbisesiyle kendisini bezedi Kan, gül renkli libasla süslendi. Balgam aklar giyinmeğe çalıştı. Safra sarı elbise giyindi. Bu renkle meclisi aydınlattılar ve meclistekilerin dimağını menekşe, sūsen, nesrin ve nergis kokusile ta'tir ettiler. Her birerine gönül havâlisinde bir menzil tayin edildi. O meclis, onların rengi ve kokusile bezendi. Sevdâ dalakta karar etti. Safra odu bezemeğe koştu. Kan ciğerde konak tuttu. Balgam akciğerde ikamet eyledi. Herkese yiyecek ve içeceklerden neş'e hâsıl olunca yeme ve içmenin fazlalığı, binnetice Ahlat'ı tuğyan sınırına çekti (s.24-25)

Yeme içmede aşırı gitmek vücut ülkesinin mizacını bozuyor, hastalığa sebep oluyor. Bu aşırı lüks ve tüketimin sonucu ekonomik düzenin zaafa uğraması demektir. Denetim eksikliği, tedbirsizlik, gaflet, aşırı güven ve rehavet sonucu yaşanan kargaşa, öyle kolay baş edilecek türden değildir. *Sokrates'in Savunması* 'nda ruhun beden üzerindeki etkisi Fuzuli ile aynı mantıkla işlenir:

“Oysa bedenimiz gerilmiştir ve içinde sıcaklıkla soğukluk, kurulukla yaşlık ve buna benzer diğer özellikler dengede ve uyum içerisinde. İşte ruh da bu unsurların doğru oranlarda karışmasıyla, dengede ve armoni içinde bulunmasıyla oluşur. Ruh gerçekten de bir armoniden ibaret olduğuna göre, beden hastalıklar ve başa gelen başka felaketlerle gerilir ya da gevşerse, en ilahî varlık olmasına rağmen hemen yok olur” (Platon, 2012:101)

2. Düşman işgali

Gönül şehrinde sürülen Düşmanlık, Korku ve Gam, dâhili ve hârici birçok düşmanla işbirliği yaparak Gönül şehrini ele geçirmeye çalışırlar. Rehavet ve tedbirsizlik sonucu Sıhhat'in zayıf düşmesini fırsat bilerek Gönül şehrini ele geçirirler:

Onlar da kavga kapısını kapayıp sessizlik bucağında oturdular. Fırsat bulurlarsa Ruhun mutabeatinden baş çekmeği bekliyorlardı. Evvelce Gönül şehrinde oturan ve Ruhun hükmüyle vatanlarını terk eden o üç âlemi bozucu; Düşmanlık, Korku ve Gam serkeştelik yolunu tutup herkese şikâyet etmekteydiler. Bir gün beraberce oturup kendilerini gurbete düşüren Sıhhatin devletini mahvetmeğe ahdettiler. Düşmanlığın, nüfusu hadsiz bir kabilesi vardı ki o kabilenin başları Yalan, Kin ve Haset'ti. Korkunun da sayısız bir taifesi vardı ki o taifenin uluları Hayret,

Dehşet ve İztıradı. Gamin da pek kalabalık etbai mevcuttu ki reisleri Mihnet, Hasret ve Mahrumiyetti. Her yere adam yollayıp hepsine bu vakıayı haber verdiler. Gaflat uykusu, Ruhun gözünü bağladığı ve tedarik ipi üzüldüğü bir zamanda asker kaldırıp Gönül şehrine doğru yola düştüler ve Gönül şehrinin kapısına eriştiler. Yiğitlik narası attılar. Ahlat, Ruhla kötüleşmiş bulunduğundan hiçbir bir yardımda bulunmadı. O vakıayı gayri vaki addettiler ve tabiati illete bıraktılar. Ruh, Gönül şehrinin kapısını kapadı, tevekkül ederek kalede oturdu. Ruhun neş 'esi kaçtı ve Ruh ülkesi Gamin idaresi altına girdi (s.25-26).

3. Ülkeyi işgalden kurtarmak için çareler aranıyor.

Ruhun dostları ülkeyi işgalden kurtarmak için çare arayışına girerler. Ferah, Muhabbet ve Ümit işbirliği için müzakerelerde bulunan elçilerdir.

Birinci Tedbir, barış önerisidir. Ferah burada optimistik düşünceyi, Hüsn her iki taraf için yararlı olacak güzel bir çareyi temsil ediyor. Ancak Ruh, Hüsn ve Aşk'a yabancı olduğu için, ona yardım teklifini geri çevirir.

Önce Ferah, Hüsne vardı ve Ruhun mazlumluk mektubunu okudu. Hüsn, gurur yüzünden zülfü gibi aşuftelenip canperver dudağını açarak ona cevaben şöyle söyledi: “Ey kendisinden habersiz. Ne hayr biliyorsun, ne şerre vukufun var. Aştan beri ve akıldan ari bir kişi ile benim ne dostluğum olabilir. Ya aşk gerektir ki benim kadrime bilsin, ya akıl gerektir ki beni zaptedebilsin”. Ferah, Hüsni bu işe çaresiz edemeyince utancından Ruh'un hizmetine dönemedi (s.26).

İkinci tedbir: *Ondan sonra Mehabet, Aşka vardı ve haber götürüp yardım diledi. Aşk, istiğna yüzünden dil açıp o habere “Ruh dünyaya aldanmıştır. Aştan bi-haberdir, hüsünden pervası yoktur. Ben öyle yere gelmem. Hüsün nerdeyse ben oradayım” dedi. Mehabet de bir iş yapamadı. Utanarak Ruhun yanına uğramadı.(s.26).* Böylece güzellekle iyi niyetle barış çağrısı sonuç vermedi. Hüsn ve Aşk yardım ve arabuluculukta Ruhun imdadına yetişemediler.

Üçüncü tedbir: *Ondan sonra Ümid, kendisini Aklın sohbet ile yüceltti ve şu suretle söze başladı “Ruhun önünde çetin bir vak'a var. Yardımsızlıktan teşvik içinde. Senden yardım diliyor. Ona yardım etmek de yerinde bir harekettir. Umarım ki Ümidi mahrumiyete salmaz, onun cemiyetini perişan etmezsiniz”. Ümid, Akıl pek acındırdı. Ümidin açıklanması Akla tesir etti (s.26).*

4. Kurtuluş savaşı

İlk hamle: Başkentin kurtuluşudur. Daha önce Gönül şehrinden sürülen üç menfi duygudan ikisi yakalanıp bağlanır ama en tehlikelisi olan Düşmanlık kaçmayı başarır. Psikolojik olarak Gam ve Korkunun bağlanması, hasta moralinin düzelmesi ve iyileşme umudunun artması demektir. *“Akıl iyi huylardan kendisine uymuş bulunanların hepsini hemen o saat çağırıp bir gece baskını yaparak Gönül şehrine erişti, o şehrin tutsaklarını Gam tuzağından kurtardı. Akıl askeri, Gam çerisini mağlup edince Gam ve Korkuyu tutup bağladılar (s.27).*

5. Dâhili ve hârici düşmanların işbirliği, karşı saldırı ve hile tertibi

Gam, Korku ve Düşmanlık daha önce Gönül şehrinden sürülmüştü. Sıhhatin hastalığı sonucu Akılın tedbiriyle Gam ve Korku yakalanıp mahkum edilmişti. Bu arada kaçmayı başaran Düşmanlık, Maraz ile anlaşır içerden Ahlat ve Gıda'yı da yanlarına alarak yeni bir hücumla hazırlandılar:

“Düşmanlık, bir bucaktan kaçtı ve başka bir fitne kopardı. Amansız biri vardı ki Maraz lakabını taşır ve sebepsiz herkese kızardı. Düşmanlık, onunla tanış oldu. Gönlinin derdinden bir şemmesini ona açtı. Maraz, “hiç korkma, kendini bana teslim et. Pek yakında bir hile düzer, Ruhun kanını ve Sıhhatin yüz suyunu dökerim”, dedi. Ağızlardan da Ahlat'ın Ruha ihanet etliklerini duymuştu. Beden ülkesine bir vesile olmaksızın tasarruf edemeyeceğini anladığından bunu ganimet bildi ve Düşmanlıktan “Beden ülkesine gidip gelen kimdir ve oranın sakinlerinin rağbet ettiği nedir?” diye sordu. Düşmanlık, “Gıda cinsidir. Onlar, herkesle tanışır. Ülkenin ma'mur olması, Gıdanın gidip gelmesine bağlıdır. Orada oturanların vakitleri onu elde etmeğe sarf edilir durur”, dedi (s.27).”

6. Biyolojik silah: Gıdayı ele geçirmek

Gıda, herkesle dost olan ve herkesle iyi geçinen bir görevlidir. Beden ülkesine yeni bir saldırı tasarlayan harici düşmanlardan Maraz, Gıda ile anlaşarak Sevdaya ulaşmayı başarır[§]. Birlikte yeniden fesada meşgul olurlar.

Bu keyfiyet, Maraza ayan olunca Gıdanın yanına vardı. Gıdayı her zaman başka bir tarzda ve renk renk elbisede cilve eder gördü, önce soğuk ve kuru gıdaya ulaşır bin hileyle kendisini onunla aşına kıldı, “ey hakikatte toprak cevheri gibi olan ve toprağın cevheri gibi temiz bulunan, beni Ruhun memurlarından gizli Beden ülkesine sok ve Sevda'ya ulaştır. Sevda ile bir alışverişim ve görülmesi elzem ve zaruri bir işim var” dedi. Gıda, Maraz'ın isteğini yapıp onu Beden ülkesinde bulunan Sevda'ya götürdü. Sevda'nın revnakı, Maraz'la artınca diğer Ahlat zebun düştüler. Maraz, fitne kapısını açtı ve Beden ülkesini ifsada koyuldu. Baş ağrısını serasker yaptı ve Beden diyarını sarsıntıya uğrattı. Sıhhat, bu halden âğah olunca Ruh'un huzuruna koştu. “Sevda azgınlığa başladı, padişahın ülkesine kast ediyor” dedi (s.27).

7. Olağanüstü Hal ve Sıkıyönetim

Kemer sıkma, yasaklar ve sınırlamalar. Sıhhat'in sayrılığını gidermek için Akıl çare aramaya başlar. Perhiz'i görevlendirir. Perhiz çâr Ahlatın ve duyuların her birine sınırlama ve yasaklar getirir:

Ruh, bu hali Akla bildirdi. Akıl, Sıhhatin tedbiriyle işe çare bulmağa koyuldu. Akıl, Sevdayı tahrik edenin Gıda olduğunu anlayınca kendi havassından Perhiz adlı birisini havas kapılarını korumağa memur etti ve Zaikayı zeytin ve ona benzer şeylerden, Samiayı kanun sesinden mutemetti' olmaktan, Basırayı anber görmekten, Şammeyi kafur kokmaktan men' etmesini kararlaştırdı. Sevdayı bu tedbirle zebun etti. Kanı düzeltmeğe koyuldu. Maraz, Sevdanın zebun olduğunu ve Kanın kudretinin çoğaldığını görünce Sevdadan baş çekip Kanın yanına koştu. Ona da masallar okudu, fesad sınırına erişirdi. Kanın başına fesat havası düşünce harareti serasker yapıp her tarafa asker gönderdi (s.28).

[§] Kovulduğu şehre gizlice girerek intikam alma motifi, Cennetten kovulan İblis'in Yılan yardımıyla yeniden Cennete girerek Hz. Âdem'in de Cennetten çıkarılmasını sağlama motifıyla aynıdır.

Sevda sıvısı kontrol altına alınır ama bu defa Kan isyan bayrağı çeker. Marazın etkisiyle Kan, her yana Hararet salarak fesada başlar.

Sıhhat, ikinci defa olarak Akla sığındı ve kendisini onun tedbirine teslim etti. Akıl, hikmete uydu ve başka bir tedbirle bu illete çare buldu. Perhize, Zaikayı şarap emsalinden, basırayı terütaze ve güzel gulden saklamasını, Şammeyi yeni açmış taze çiçeklerin kokusundan, Samiayı neş'e veren ut nağmesinden men' etmesini emretti. Kana kudret kapıları açık kalmayınca Ruha mukavemet edecek kudreti bitti. Maraz, Balgama murid olup Kandan geçerek onunla hemdem oldu ve onu da gaflete attı, fesadı irtikab ettirdi. Nihayet Balgam istiskayı serasker etti ve fesad yolunu izhar eyledi. Sıhhat, bu keyfiyeti anlayınca kendisini Akıl silsilesine bağladı (s.28).

Maraz üçüncü defa Balgam ile işbirliği edip fesat çıkarmaya devam eder.

Akıl, üçüncü defa olarak yardım edip Perhize Balgamın çoğalma sebeplerini gidermeyi ve kuvvetsizliği, kuvvetten düşürmeyi emretti. Zaikayı hiyar emsalinden, Samiayı üç telli tanbura dinlemekten, Basırayı inci görmekten, Şammeyi nilüfer koklamaktan men' etmesini söyledi. Maraz, Balgamın düşmekte olduğunu görüp Safra ile tanış olmağa koştu. Her zaman bir nükte beyan edip Safranın tabiatını de oynattı. Safra, sarılığı Maraz askerine kumandan tayin edip Beden ülkesinin zapt ve teshirini kararlaştırdı (s.28).

Maraz, Balgamın kontrol altına alındığını görünce Safrayı baştan çıkarır. Safra da isyan bayrağı çelerek fesada başlar.

Sıhhat Akıldan yardım diledi. Akıl, dördüncü defa olarak Sıhhatin yardımına kalkıştı. Perhize, Safraya fayda veren şeyleri gidermeyi ve ona muhalefet yolunu tutmayı emredip Zaikayı şeker emsalinden, Samiayı nevha eden kemence dinlemeye rağbetten men' etmesini, Basırayı sarı altın müşahede etmeksizin, Şammeyi gül koklamaksızın sirab eylemesini söyledi. Safranın kuvveti zail olunca Sıhhat, Maraza galip geldi. Maraz dışarı kaçmayı ve başka bir geçitten fitne düzmeyi istedi (s.29). İyileşme sürecinin dört aşamadan oluşmaktadır. Gıda ve Ahlat'ın (kan, safra, balgam, sevda) kontrol altına alınması yanında psikolojik tedbirlere de yer verilmiş.

8. Fitne yeniden toplanıp hücumla hazırlanır

Bir vücuttaki hastalık da bir ülkedeki fitne de yerini kolay terk edecek cinsten değildir. Maraz kaçmayı düşünürken oğlu Za'f'ın desteğiyle ve Ahlat'ı da yanlarına alarak yeniden hücum etmeye karar verirler. Daha önce Gönül şehrinde zıddıyla münavebeli geçinen Korku ve Gam, adavet duygusuyla güçlenmiş olarak onlara yardım eder. Psikolojik olarak insan sağlığında aşırı korku, depresyon; aşırı gam da anksiyete dediğimiz kaygıdır. Devlet yönetiminde “soğuk savaş” adı verilen, toplumu psikolojik olarak çökertmeye, sindirmeye yönelik girişimler Korku ve Gamdır. “Terör” korkutma, yıldırma anlamındadır. Buradaki korkunun bugünkü anlamı terör; Gam da strestir:

“O sırada birdenbire Marazın oğlu olan Za'fyüz gösterdi. Za'fyeni yetişmiş bir korkusuz kişiydi. Vücudu zayıf olmakla beraber çevik ve çabuk ruhluydu. Dedi ki : ”Ey Maraz, bir müddettir senin hizmetine gelmek için yollarda yelmekleyim. Şimdi geldim. Cemiyetini dağıtma ve beni geldiğime peşiman etme”. Maraz, Za'fdan tam bir kuvvet bulup kaçmadan yüz çevirdi. Ahlat da incinmiş olduklarından onunla beraber oldular. Fitne esbabı tamamlandı. Hulasa umumi bir hücum yaptılar. Sıhhat çare arayan ve Ruha her illete karşı deva bağışlayan Akıl bu sefer, çare bulamayıp şaşırdı kaldı... Sıhhat öyle bir savaş sırasında yardımcısız olarak Ruhun huzurunda yalnız kaldı. Fakat Korku ve Gamın kendilerine yoldaş olmadığını ve bizzat kendisinin hücumla

kalkmasından kaçınma imkanı bulunmadığını anlayıp Ruhtan himmet dileyerek kendisini cenk alatile bezeyip “ey Ruh, eger galip gelirsek saltanatın baki kalır. Eger düşman galebe ederse sana vatanı terk etmek muvafıktır” dedi ve o askerin karşısına durdu, o ma'rekede vücudunu kazaya ısmarladı. Maraz, şiddetle, Sıhhat, himmetle savaşıma düşüncesine düştüler ve birbirlerine hücumla niyetlendiler (s.29). Burada Korku ve Gam yüzünden Akıl'ın çaresiz kalması, aklın devre dışı kaldığı panik halidir.

9. Anne tedbiri

Hanım sultanların oğulları lehine teşebbüsleri, tarihte çok örneği bulunan davranış biçimidir. Ruh'un eşi, Sıhhat'in annesi olan Mizac da oğlunun sayrılığını sağaltmak için, kendi emrinde bulunan ve sonraları Maraz ile işbirliği içinde olan çâr Ahlat'a başvurur. Onların yardımıyla Sıhhat'i sağaltır: “Sıhhat'in anası olan Mizac, Ahlat'la eskiden beri tanışıp görüşürdü. Sıhhatin düşkünlüğüne tehammul edemeyip şefaathçi olarak Ahlat'a gitti ve “benim sizinle eskiden beri münasebetim var. Şimdi Maraz da bizzat size, bağlandı. Oğla ihanet etmek ve ona yardım etmemek müriüvvetten uzaktır ve bu hal, her yerde gayri meşkurdur” dedi. Ahlat Mizac'dan utandılar. Marazı terk edip Sıhhat'le dost oldular. Maraz, hale vakıf olunca firarı ihtiyar etti. Uruktan terle kaçtı. Fakat Beden ülkesini yeni görmüş ve oraya henüz gelmiş bulunan Za'f, Maraz'a tevfiği hareket etmeyip o ülkede sergerden kaldı. Maraz'ın bozgunluğu Ruh'un kulağına varıp Ahlat'ın Sıhhat'le uyuştüğünü duyunca kendisinden devlet nişanesi zahir oldu ve bu hale şükretti. Akli yanına çağırıp onu utancından kurtardı” (s.29-30).

10. Zafer

Za'f ve Maraz'ın vücut ülkesinden kovulmasıyla asayiş hâkim olur. Ancak hastalığın yeniden nüks etmesini önlemek için tedbirlerin devam etmesi gerekir. Buradaki tedbirler içinde perhiz kadar “hisler” de önemlidir. Psikolojik olarak başaracağına inanmak, paniğe kapılmamak ve besinle gücünü toplamakla “hasta adam” sağlık bulmuştur: “Devlet muti ve düşman ram olup düşmanın işi tamamlanınca Perhiz'e Za'f'ın tekrar kuvvetlenmemesi ve fitne ihdas etmemesi için bir müddet hislerin kapısından kalkmamasını ve Gıdayı zapt etmesini emretti. Nihayet Za'f da makhur olup Beden ülkesinden uzaklaştı” (s.30).

11. İstikrar Arayışı ve Ruhun keşif yolculuğu

Eserin bu bölümü tasavvufi özellik arz eder. Zira eserin bir adı da Hüsn ü Aşk'tır. Ruh-name diye de bilinir. Zaferden sonra Ruh eski arkadaşlarını terk eder. Ferah'ın vasıtasıyla Hüsn ile tanışır. Aşk'ın arkadaşı olan Muhabbet de bunlara katılır. Beden ülkesinde verilen var olma savaşından sonra Ruhun kendini bulma süreci başlar. Gölge arketipi adı verilen ilkel benlik (nefs-i emmare), yüce benlik arayışına başlar: Kaçınılmaz bir olgu olan gölge olmaksızın insan olgunlaşma serüvenini tamamlayamaz. Bu durumda, Ruhun olgunlaşması için her şeyden önce kendi içindeki karanlık güçleri temsil eden gölgeyi anlaması gerekmektedir. Gölge arketipi, kişinin içinde yenmesi gereken karanlık güçleri temsil etmesi gibi, kendi dışında, onu olgunlaşma yolundan uzak tutan ve onu yok etmeye çalışan düşmanı da imler. Düşman olgusu her ne kadar dış güç olarak görünse bile, aslında kişinin içinde azmanlaşan karanlık güçlerin yansımasıdır (İçli, 2013:1022).

Aşk beden ülkesine davet ediliyor. Hüsn ve Mehabbetin yardımıyla, yani güzellik ve sevgiyle Aşk beden ülkesine ulaşıyor. Burada Hüsn iyi niyet, Mehabbet de vatan sevgisidir. Bir yönetici için bunlar vaz geçilmez hasletlerdir. “*Aşk, ahlakı güzel Hüsnün cazibesile ve Mehabbetin rehberliğile Beden ülkesine ulaştı ve Ruhun mutabeati kemerini beline kuşandı*” (s.32).

Ruh bu defa Aşkın hallerinden ıstıraba düşer. Bu ıstırap bir değişim, arınma, katharsis^{**} ıstırabıdır. Sevgi ve merhamet kazanan Ruh, rehberi olan aşka serzenişte bulunur: *Senden bir durakta bin feryad*” dedi. *Aşk, Ruh’un şikâyetini duyup onu, o musibette takatsiz görünce, dedi ki: “Ey Ruh, şikayet kimden ? Doğrusu şu ki senin afetin senden gayrısı değil. İdrak hazinesindeki resmi getirt ve o resmin hakikatinden ibret al”* (s.37).

İdrak hazinesindeki resim, daha önce Ruh’un görüp hayran olduğu, üzerine “emanet” mührünün vurulup idrak haznedarına teslim edilen (s32) resimdir. Ruh resmi getirip baktığında bu resmi beğenmez ve aynı resim olmadığını iddia eder. Bu resim aslında kişiyi yansıtan bir aynadır. Ruh ona ilk baktığında Narcissus gibi kendine hayran olmuştu. *Ruh, sefa aynasının mührünü açıp bakınca onda zaif bir beden ve gayet nahif bir yüz gördü. Dedi ki “ey Aşk, bu suret, o suret değil. Bana bildir: o neydi, bu ne ?” Aşk, “ey Ruh, bu levh, sefa aynasıdır. Nazar ehline akis gösterir. Onda gördüğün ilk suret de sendin, şimdi gördüğün de sensin. Önce ona baktığın zaman gafildin, kendini tanımadın, kendi arzuna koşuyordun, nihayet kendine eriştin”, dedi (s.37).*

Ayna metaforu, hemen tüm kültürlerde kendini tanıma açısından başvurulan bir simgedir. Narcissus’un suda aksini görmesi, suyun yansıtma özelliğinden ayna işlevi görmesindendir. Tasavvuf kültüründe ayna gönüldür. Aynayı arketip olarak ele alan İçli de Ruhun aynadaki aksini kendini tanıma olarak tanımlar: *Ruh’un dönüşümünün ve kendini bilmenin en önemli sembolü aynadır. Ayna sembolizminin geniş açılımlarının gölgesinde, sadece dönüşüm ve bireyin kendiliğine dair bir iki açıklamada bulunulabilir. Kendi erginlenmesini/ olgunlaşmasını tamamlayan Ruh’un kahramanın ödülü yine kendisidir. Fakat kendisini ona vermenin yolu ona ayna vermektir (İçli, 2013, 1026).*

Hüsn ve Aşk, Beden ülkesine yerleşince Ruhun çehresi değişir. Daha farklı bir anlayışa sahip olur. Hem kendisini, hem ülkesini yeniden keşfeder. Bu keşifler yine beden ülkesindedir.

“*Oradan da geçip bir sahraya eriştiler ve azimet yükünü bir beyabana çektiler ki o sahrada asla bir ot bilmemiş ve hiç bir canlıdan oraya toz konmamıştı. İskender, aynasını orada yapmış, Ad, İrem bağını oraya kurmuştu. Yani nurdan bir farkı yoktu. Bu sebeple de adı “Sine” diye meşhur olmuştu*” (s.33). Sine, Gönül şehrinin dış yüzüdür. Sahraya teşbihi genişliği yönüyledir. İskender’in aynası teşbihi de ilerideki ayna metaforuyla ilgilidir. Kısacası Ruh gönül âlemini keşfediyor.

^{**} *Katharsis*:Sözcük anlamı, arınma, temizlenmedir. Aristoteles, tragedyanın ereğini, katharsis, temizlenme, tutkuların arınma diye gösterir: "Tragedyanın ödevi, uyandırdığı acıma ve korku duygularıyla ruhu tutkuların temizlemektir (*katharsis*)"(Aristoteles :1978, 22). Şüphesiz katharsis bir empati sonucudur. Aristo, trajedi seyircisinin trajedi kahramanlarıyla hem-hâl olmasını; böylece diğer insanların duygu, düşünce ve hayat görüşünü algılayıp davranışlarını buna göre düzenlemelerini kastetmiştir.

Beden uzuvlarından Kol, bir güvenlik teşkilatı olarak tasvir edilmektedir: *Oradan bir konağa eriştiler ve orada oturanlardan bu havalide gayet zorlu ve kuvvetli "Kol" adlı birisi vardır diye duydular. Pençesine pençe vuramayıp kolunun kuvveti uhdesinden gelediler* (s.34). Bu konak ordu karargâhıdır. Kol, emniyet ve asayiş sağlamakla görevli kurumdur. Bugün kara-kol, kol-ordu, kolluk kuvveti terimlerinde de kullanılmaktadır.

Ruh daha sonra Gabgab, Hâl ü Hat, Zekan, Zülf, Sib-i zenahdan, Leb ve Dendân, Binaguş, Şehla göz ve Katil gamze ile tanışır. Ardından Hüsnün karargahı olan Tâk-ı ebru, ve gönül açan bir serhadde Alını ve zulmet diyarında Kâkülü tanır.

Bu aşamada Ruh, Aşkın yardımıyla gözüne aşinalık sürmesini çekince levh aynasındaki resimde kendi hakikatini görür ve gafletten kurtulmuş olarak vahdete erişir: *Ruh, aşnalık sürmesini gözüne, çekince vücud aynası olmaksızın öyle bir güzel gördü ki suret ve manaya bî-niyaz, Ruhl-kudüse demsaz, vahdet halvetinde oturmuş, kapıyı kesret yüzüne kapamıştı* (s.37). Şüphesiz bu yolculuk bir bilinçlenme ve olgunlaşma sürecidir. Kesret kapısının kapanması, ülkede birliğin sağlanması demektir. Ruhun meziyeti hatasını anlaması ve kendini geliştirme, idrakini artırma yönünde karar vermesidir.

Sonuç

Eser bir taraftan sağlıklı bir insanın nasıl olması gerektiğini, diğer taraftan huzurlu bir ülkenin vasıflarını açıklar. İki bölüm olarak tasarlanmış eserde ilk bölüm fizyolojik ve psikolojik olarak vücut sağlığı; hastalıklarla mücadele işlenmiş. Beden ülkesinde Ruh'un hataları, acizlikleri, hastalıkları, gayreti, çalışıp düzelmesi, başına musibet getiren arkadaşlarını terk edip kendini iyiliğe sevk edenlerden çevre edinmesini anlatır. Manidar olan, Ruhun hatalarından ders alması ve düzeltme cihetine gitmesidir.

İkinci bölümde Ruhun batını yolculuğu, kendini bulma serüveni işlenir. Sıhhat ü Maraz (Hüsn ü Aşk) bir bakıma insanın eğitilip olgunlaşması, doğru-yanlış, hayır-şer ayrımı yapabilmesi, iyi ve kötüyü tecrübe etmesi ve kendine uygun yolu seçmesinin öğretisidir. Buna göre sağlıklı bir insan sağlığını korumak için perhiz yapmalı; huzurlu bir ülkede asayiş korumak için yasalara uyulmalıdır.

Beden ülkesine gelen Ruh ilk olarak Dimağ kalesi, Ciğer ve Gönül şehirleri gibi iç organları tanımıştı. Dimağ kalesinde duyuların, diğer şehirlerde organların işleyişini tanımıştı. Bu bölümde Ruh, yeme içme, zevk u sefada aşırılığın bedensel hastalıklara sebep olduğunu anladı ve bunlarla savaştı. İkinci bölüm Ruhun kendini tanımak için arayış aşamasında daha farklı seyri vardır. Bunlar edebiyatımızda "sevgilinin güzellik unsurları" dediğimiz ve her birinin işlevi farklı olan dış uzuvlardır. Ruh bunları müşahade ederek vahdeti bulur. Yani uyum içinde bir devlet düzeni kurmayı başarır. İç organlarda hastalıkla savaş, sağlık yani "sağlam kafa sağlam vücutta bulunur" ilkesinin uygulamasıydı. İkinci bölümde Ferah, Aşk (sevgi), Hüsn (güzellik, iyi niyet), Beden devletini ilkesi olur. Böylece içte ve dışta "yurtta sulh, cihanda sulh" sağlanmış olur.

Kaynakça

- Aktan, M. F. (2021). Siyâset-nâme (Bir Nasîhatü'l-Mülk Tercümesi). Sonçağ Akademi.
- Aristoteles (1978). Poetika, Çeviren İsmail Tunalı, Remzi Kitabevi. İstanbul.
- Eliaçık, M. (2010). "Sıhhat u Maraz'da ahlât-ı erbaanın işlenişi", Mukaddime, S.1.s.125-141.
- İçli, Ahmet (2013). "Ruh'un Kendine Yolculuğu: Arketipsel Sembolizm Bağlamında Sıhhat ü Maraz Üzerinde Bir İnceleme", Turkish Studies, s. 1017-1030.
- Fuzûlî (1940). Sıhhat ve Maraz. Çeviren Abdalbaki Gölpınarlı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü-Milli Mecmua Basımevi
- Platon (2005). Devlet, Çeviren Cenk Saraçoğlu, Veysel Atayman, Bordo Siyah Yay. İstanbul.
- Platon (2012). Sokrat'ın Savunması, Çeviren Ari Çokona, TİBKY, İstanbul.
- Uludağ, S. (1999). Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yay. İstanbul.
- Ayan, H. (1997). "Fuzuli'nin Hüsn ü Aşk (Sıhhat u Maraz)ı". Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi 3: 115-120.
- Yıldız, A. (2022) "Sıhhat u Maraz (Fuzûlî)". Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/sihhat-u-maraz-husn-u-ask-ruh-name-munazara-i-ruh-ve-l-cesed-behcetu-l-irfan-fi-ahvali-l-ebdan->.